

Чернівецький обласний краєзнавчий музей

МУЗЕЙНИЙ ЩОРІЧНИК

Випуск 6-8

**МУЗЕЙНИЙ ЩОРІЧНИК
ЧЕРНІВЕЦЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ**

**MUSEUM YEARBOOK
OF THE CHERNIVTSI REGIONAL MUSEUM**

CHERNIVTSI REGIONAL COUNCIL
CHERNIVTSI REGIONAL STATE ADMINISTRATION
Department of Culture
CHERNIVTSI REGIONAL MUSEUM

**MUSEUM YEARBOOK
OF THE CHERNIVTSI REGIONAL
MUSEUM**

Issue 6-8 (2021-2023)

Edited by
O. V. Rotar

Chernivtsi, «Druk Art», 2023

ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
Управління культури
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

**МУЗЕЙНИЙ ЩОРІЧНИК
ЧЕРНІВЕЦЬКОГО ОБЛАСНОГО
КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ**

Випуск 6-8 (2021-2023)

Відповідальний редактор
О. В. Ротар

Чернівці, «Друк Арт», 2023

УДК 069:908(477.85)(084)
М89

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Чернівецького обласного краєзнавчого музею
(протокол № 3 від 27 квітня 2023 р.)*

Голова редакційної колегії: *О. В. Ротар*

Члени редакційної колегії: *К. В. Валявська, канд. іст. наук; В. А. Вознюк; М. В. Глібіщук, канд. іст. наук; І. І. Данчук; О. В. Добржанський, докт. іст. наук, професор; О. Г. Драгомирецька; М. В. Ільків, канд. іст. наук; Л. В. Колодій; Ю. М. Микосянчик; Т. В. Мінаєва, канд. іст. наук; Т. Д. Никирса, канд. біол. наук; О. В. Пелех; І. А. Піддубний, докт. іст. наук, доцент; І. В. Скільський, канд. біол. наук; Г. М. Скорейко, канд. іст. наук, доцент; Н. А. Смірнов, канд. біол. наук; М. К. Унгурян; А. В. Федорук, канд. іст. наук, доцент; Н. М. Холодницька; І. І. Чорней, докт. біол. наук, професор.*

Музейний щорічник Чернівецького обласного краєзнавчого музею /
М89 відп. ред. О. В. Ротар. – Чернівці : Друк Арт, 2023. – Вип. 6-8 (2021-2023). –
320 с.

ISBN 978-617-8129-22-4

До даного випуску увійшли статті й повідомлення співробітників Чернівецького обласного краєзнавчого музею та інших наукових установ. Опубліковано дослідження з історії, археології та народознавства. Надруковано матеріали, присвячені літературі, мистецтву і музейній справі. Окремими розділами представлені відомі персоналії та природа нашого краю.

Видання розраховане на співробітників наукових установ, працівників освітніх закладів, здобувачів освіти та краєзнавців.

УДК 069:908(477.85)(084)

ISBN 978-617-8129-22-4

© Колектив авторів, 2023
© ТОВ «Друк Арт», 2023

26. Черниш О. П. Стоянка Атаки VI і деякі питання мезоліту Подністров'я // Археологія. – 1973. – Вип. 12. – С. 51-58.
27. Черныш Е. К. Энеолит Правобережной Украины и Молдавии // Энеолит СССР. – Москва: Наука, 1982. – С. 165-320.
28. Черновол Д., Радомський І. Крем'яні вістря з трипільського поселення Ожеве-острів // Культурний комплекс Кукутень-Трипілля та його сусіди. Зб. наук. праць пам'яті Володимира Круца. – Львів: Астролябія, 2015. – С. 367-383.
29. Шевчук Б. В., Ільків М. В. Антропоморфна пластика з поселення трипільської культури Мошанець, уроч. Джія // Археологія Буковини: здобутки та перспективи. Тези доп. V міжнар. наук. семінару (м. Чернівці, 10 грудня 2021 р.). – Чернівці: Технодрук, 2022. – С. 150-153.
30. Шмаглій М. М. Городсько-волинський варіант пізньотрипільської культури // Археологія. – Київ, 1966. – Т. XX. – С. 15-37.
31. Шманько О. Випадкова знахідка ритуального скарбу трипільської культури з території Середнього Подністров'я // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів, 2008. – Вип. 12. – С. 368-374.
32. Яковишина Я. М. (Не)заліщицьке трипільське поселення Бабин (урочище Яма) на правобережжі Дністра // Археологія Буковини: здобутки та перспективи. Тези доп. V міжнар. наук. семінару (м. Чернівці, 10 грудня 2021 р.). – Чернівці: Технодрук, 2022. – С. 155-158.
33. Makhortkyh S. V. On the question of Cimmerian imports and imitations in the Central Europe // Import and imitation in archaeology. – Langenweissbach: Beier&Beran, 2008. – P. 167-186.
34. Metzner-Nebelsick C. Der «Thrako-Kimmerische» Formenkreis aus der Sicht der Urnenfelder- und Hallstattzeit im sudostlichen Pannonien. – Rachen / Westf.: Leidorf, 2002. – 726 S.
35. Pare C. F. E. Beitrage zum Ubergang von der Bronze- zur Eisenzeit in Mitteleuropa. Teil I: Grundzuge der Chronologie im Ostlichen Mitteleuropa (11.-8. Jahrhundert v. Chr.) // Jahrbuch des Romisch-Germanischen Zentralmuseum Mainz. – 1998. – 45. – S. 293-433.

Оксана РОТАР, Микола ІЛЬКІВ

ДОДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ ДО АРХЕОЛОГІЧНОЇ КАРТИ М. ЧЕРНІВЦІ З ФОНДІВ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Вагоме значення для наукового вивчення та пам'яткоохоронного обліку археологічних пам'яток має їх чітка локалізація на місцевості, зокрема складання якомога детальніших і повніших за обсягом археологічних карт. На території м. Чернівці з другої половини XIX до початку XXI ст. зафіксовано, за різними даними, близько сотні археологічних пам'яток/об'єктів, розташування яких на місцевості відоме лише орієнтовно [5]. Низка знахідок із них зберігається у фондах Чернівецького обласного краєзнавчого музею. Значна частина матеріалу введена у науковий обіг, особливо середньовічні старожитності. Маловідомі різночасові знахідки з поселень на території міста були представлені на виставці «Цікавинки «підземних» Чернівців», яка експонувалася в музеї з нагоди відзначення 614-ї річниці з часу першої писемної згадки про Чернівці. Їх первинна характеристика доповнює інформацію про археологічні старожитності мікрорегіону та минуле краю загалом.

Під час проведення археологічної розвідки ЧОКМ у 1958 р. в районі Нова Жучка було виявлено мініатюрну ліпну посудину – біконічний кубок з розхиленими назовні вінцями (рис. 1: 12) [1, 12083-II-613]. Кераміка яскраво оранжевого кольору, без помітних домішок у

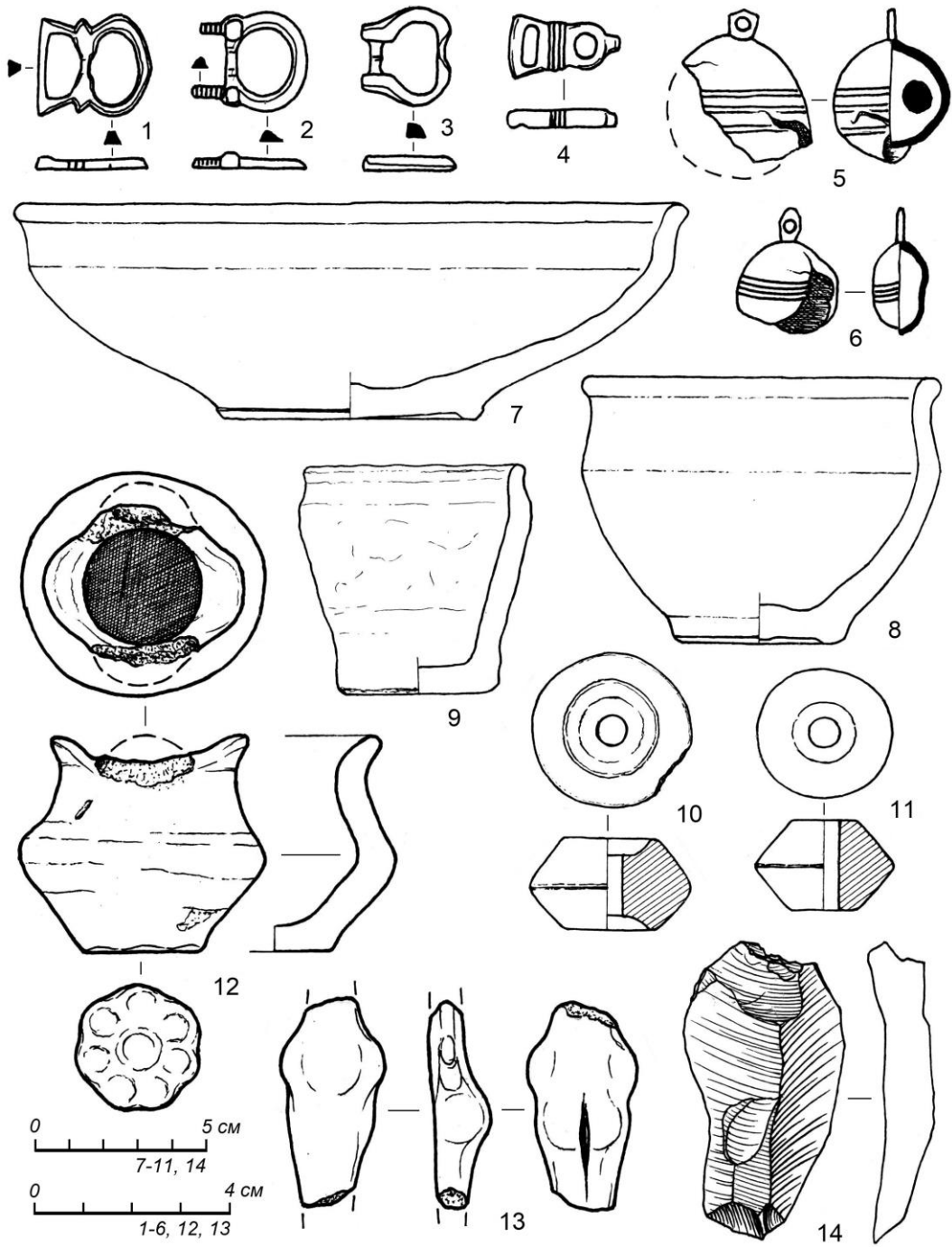

Рис. 1. Археологічні знахідки з території м. Чернівці:
1-6 – бронза; 7-13 – кераміка; 14 – кремень.

тісті, якісно випалена. За формою і складом тіста посудину можна віднести до трипільської культури. Мініатюрні кубки біконічної форми характерні для старожитностей етапів VII–СІ. Оригінальною відмінністю посудини з Нової Жучки є квіткоподібне оформлення вінець і денця. Вінця хвилясто розділені на чотири «пелюстки» (дві з яких втрачені), тоді як денце у низькому рельєфі відображає семипелюсткову розетку. Пелюсткоподібне оформлення вінець характерне для старожитностей голіградської культури [14, с. 20, рис. 7: II.6.7.9, III.8], однак морфологія і формувальна маса посудини є типово трипільськими. Трапляються також, наприклад, на поселенні Шипинці-Баличанка, мініатюрні біконічні кубки з чотирма випуклими виступами, розміщеними навхрест у місці максимального розширення корпусу [7, с. 30, 136, мал. 41].

В обліковій документації зазначено, що знахідка походить зі «скіфського поселення IX–VIII ст. до н. е.». На якій саме пам'ятці виявлено кубок можна припустити шляхом виключення, оскільки в районі Нової Жучки на той час було відоме одне городище доби фінальної бронзи – раннього заліза в уроч. Шанці (біля вул. Дунайська) [15, с. 110]. Відомі також згадки про матеріали трипільської культури з цієї пам'ятки, що потребує додаткової перевірки [11]. Ще одне поселення з матеріалами трипільської та голіградської культур зафіксоване в кінці вул. Хотинська, а також Александрі та Лукіяновича [15, с. 112; 6], однак територіально, як бачимо, воно розташоване в сусідньому районі сучасних Чернівців – Старій Жучці.

До старожитностей трипільської культури також відноситься фрагментована антропоморфна статуетка невеликого розміру (4,1×2,3×1,4 см) з району Рогізна (?) [1, 29760-II-1737]. Верхня і нижня частини виробу втрачені (рис. 1: 13). Постаць стилізовано виконана у стоячому положенні, без слідів орнаментики, видовжені пропорції передають стрункі форми жіночого (?) тіла. Живіт плоский, ледь випуклий; сплюснений торс переходить у більш об'ємну нижню частину з рельєфно виділеними бедрами й сідницями. Ноги передані конічним звуженням. Попри фрагментарність та малі розміри варто відзначити, що за морфологічними ознаками статуетка близька до підтипу С2 за класифікацією А. П. Погожевої, який побутував від середини середнього до початку пізнього етапу розвитку трипільської культури [13, с. 21]. Такого ж підтипу статуетки відомі з багатьох енеолітичних пам'яток регіону [16, с. 153]. У районі Рогізни поселення трипільської культури розташоване в уроч. Біля Ставу [15, с. 112].

У районі Гореча (Кемпінг) у 1971 р. було виявлено грубий крем'яний відщеп з масивною ударною площадкою без вторинної обробки з розмірами 8,5×4,6×1,5 см (рис. 1: 14) [1, 31681-II-833]. Кремій темно-сірого кольору, димчастий, туронського віку. Умовно знахідку можна віднести до трипільської культури, поселення якої зафіксовані в даному районі [16, с. 109].

На поселенні в районі Рогізна, в уроч. Коло Ставу під час розвідки Б. О. Тимощука в 1958 р. було виявлено фрагментовану ліпну посудину малого розміру (діаметр вінець – 6,5 см; діаметр денця – 4,8 см; висота – 6,7 см) й банкоподібної форми (рис. 1: 9) [1, 12126-II-624]. Кубок ліпний, недбало сформований, з горбкуватою поверхнею. Шийка ледь виділена високо піднятими плічками. Посудина датована I ст. н. е. За браком інформації про контекст знахідки, складно конкретизувати її культурно-хронологічну приналежність.

З району вул. Руської походять дві керамічні посудини, фрагментовані й реставровані гіпсом до цілих форм. Перша з них – гончарна миска приземкуватої розлогої форми з відхиленими назовні вінцями з округлим профілем (діаметр – 20 см), високо розташованим і виділеним на звужених бочках ребром, з денцем на мілкому кільцевому піддоні (діаметр – 7,5 см), заввишки 6,3 см (рис. 1: 7) [1, 12126-II-626]. Зовнішня поверхня виробу темно-сірого кольору, добре пролискована; на внутрішній – присутні характерні концентричні сліди від формування

на гончарному колі. Друга форма представлена гончарним кубком із плавним S-подібним профілем: округлі й ледь потовщені вінця відігнуті назовні (діаметр – 10,5 см), максимальне розширення корпусу того ж діаметру припадає на 2/3 висоти посудини і має злегка виражене реберце, денце на мілкому піддоні (діаметр – 5,2 см), висота – 7,8 см (рис. 1: 8) [1, 1959-II-162]. Керамічне тісто без помітних домішок, випал якісний, колір черепка – світло сірий. Обидві знахідки, згідно інвентарної книги, віднесені до «культури полів поховань II-IV ст. н. е.», а також зазначено, що друга посудина потрапила до колекції з Буковинського крайового музею. Аналогії мисці, але переважно з більш вираженим профілюванням у верхній частині, відомі серед старожитностей культури карпатських курганів (тип 3, за Л. В. Вакуленко) [4, с. 94, рис. 50: 1, 3, 8] та черняхівської культури (миски першої підгрупи, за В. Д. Бараном [2, с. 86, табл. XIII], гончарні миски відкритої форми, за Б. В. Магомедовим [8, с. 47, рис. 28: 6; 10, рис. 2.12: 2, 2.16: 7]). Традиційно межею між ареалами черняхівської культури і ККК у регіоні вважається р. Прут [15, с. 109-112], тому і ці посудини попередньо можуть бути віднесені до останньої. З якого саме археологічного об'єкту (чи об'єктів) походять знахідки невідомо. Більше того, безпосередньо на вул. Руській пам'ятки пізньоримського часу не зафіксовані. Проте, очевидно, що на момент знахідки значна частина вул. Руської у східній частині міста ще не була зайнята житловою забудовою і до неї могла бути зроблена просторова прив'язка відомого багатoshарового поселення Гореча II, на якому виявлено матеріали трипільської, ККК та праської культур [15, с. 109].

До старожитностей культури «полів поховань» віднесено також два біконічні пряслиця без декоративного оформлення, виявлені під час розвідок ЧОКМ у 1954 р. в районі Рогізна і пов'язані, очевидно, із гніздом поселень черняхівської культури. Перша знахідка має площадки з майже плоскою поверхнею та вираженими бортиками (рис. 1: 10) [1, 740-II-12227]. Діаметр виробу дорівнює 4,6 см; діаметр площадок – 3,0 см; діаметр каналу – 0,85 см; висота – 2,6 см. Такого різновиду пряслиця черняхівської культури Б. В. Магомедов об'єднує у варіант А111b та вважає їх рідкісною формою, зафіксованою в Центральній і Північно-Західній Україні, на лівобережжі Середнього Дніпра та в Молдові [9, с. 18, схема 3]. Друга знахідка з пролискованою поверхнею (рис. 1: 11) [1, 12277-II-742], за класифікацією цього ж дослідника, близька до типу А131, поширеного в Молдові, Мунтенії, Верхньому і Середньому Подністров'ї та в Центральній Україні [9, с. 20, схема 3]. Відомі такої форми пряслиця із заглаженою чи лискованою поверхнею серед старожитностей ККК (перший тип, за Л. В. Вакуленко [3, с. 30, рис. 19: 6]), а також у деяких культурах ранньоримського часу. Діаметр пряслиця становить 3,8-3,9 см; діаметр площадок – 1,9 см; діаметр каналу – 0,9 см; висота – 2,6 см.

Матеріали княжої доби представлені виробами з бронзи, виявленими на території комплексу пам'яток XII-XIII ст. в районі Ленківці, що на західній околиці міста, північніше вул. Коломийська. Це, зокрема, три пряжки. Перша знахідка – ліроподібною форми, з двома петлями, з овальною рамкою з гніздом під язичок, з краплеподібними виступами на перехваті, розмірами 2,3×2,0 см (рис. 1: 1) [1, 56106-A-2860]. Друга пряжка має округлу рамку з потовщеннями на перехваті й два рифлені стержні, розміри – 2,4×2,0 см (рис. 1: 2) [1, 56107-A-2861]. Третій виріб різниться D-подібною рамкою з виділеною віссю та гніздом для язичка, розміри – 2,0×1,8 см (рис. 1: 3) [1, 56108-A-2862]. Одним екземпляром представлена літа, двопетельчаста застібка від книги з двома поперечними орнаментальними лініями, розмірами 2,2×1,2 см (рис. 1: 4) [1, 56109-A-2863]. Продовгуватий отвір призначався для кріплення шкіряного ремінця від однієї палітурки, тоді як круглий – надівався на металевий стержень, забитий у другу. Технічно складніше виготовлено два кулясті дзвіночки (бубонці) (рис. 1: 5, 6). Вони литі за восковою моделлю, деформовані, в одному – збереглася всередині кулька. У

нижній частині виробів присутня пряма щілина, у верхній – вушко для підвішування. Обидва бубонці орнаментовані паралельними заглибленими лініями – чотирма або трьома подвійними. Територіально найближчі аналогії всім категоріям виробів походять з Чорнівського городища [12, с. 212-214, 233, рис. 45: 12, 13, 15, 16, 47: 19-23]. Датуються знахідки XII – першою половиною XIII ст.

Отже, експонування та введення у науковий обіг археологічних знахідок з території м. Чернівці, які зберігаються у фондах ЧОКМ, доповнюють археологічну карту мікрорегіону й уточнюють їх культурно-хронологічну атрибуцію. Щодо більшості предметів є підстави співвідносити їх з конкретними поселеннями енеоліту, епохи бронзи – раннього заліза, римського часу й середньовіччя. У ракурсі історії археологічних досліджень на території міста й області вагомо, що одна з описаних знахідок походить із збірки Буковинського крайового музею. Це, разом з іншими предметами музейної колекції, додатково фіксує становлення археології пізньоримського часу в краї наприкінці XIX – на початку XX ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Чернівецький обласний краєзнавчий музей. – Фонди.
2. Баран В. Д. Черняхівська культура. За матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу. – Київ: Наук. думка, 1981. – 264 с.
3. Вакуленко Л. В. Пам'ятки підгір'я Українських Карпат першої половини I тисячоліття н. е. – Київ: Наук. думка, 1977. – 140 с.
4. Вакуленко Л. В. Українські Карпати в пізньоримський час (етнокультурні та соціально-економічні процеси). – Київ: ІА НАН України, 2010. – 304 с.
5. Ільків М., Михайлюк В., Ємчук В. Об'єкти археологічної спадщини на території м. Чернівці: питання кількості та локалізації // Археологія Буковини: здобутки та перспективи. Тези доп. VI міжнар. наук. семінару (м. Чернівці, 10 грудня 2022 р.). – Чернівці: Технодрук, 2022. – С. 43-45.
6. Ільків М. В., Пивоваров С. В., Калініченко В. А. Розвідкові дослідження на території Чернівецької області // Археологічні дослідження в Україні 2015. – Київ: Стародавній Світ, 2016. – С. 214-215.
7. Кандиба О. Шипинці. Мистецтво та знаряддя неолітичного селища. – Чернівці: Букрек, 2004. – 208 с.
8. Магомедов Б. Черняховская культура. Проблема этноса. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001. – 290 с.
9. Магомедов Б. В. Керамические пряслица черняховской культуры. – Киев, 2015. – 170 с.
10. Магомедов Б. В. Пам'ятки черняхівської культури Вінницької області. – Київ: ІА НАН України, 2022. – 146 с.
11. Месинюк В., Скрипкар А. Археологічне обстеження Садгори в 1999 р. // Буковинський історико-етнографічний вісник. – Чернівці, 2000. – Вип. 2. – С. 11.
12. Пивоваров С. Середньовічне населення межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра (XI – перша половина XIII ст.). – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – 300 с.
13. Погожева А. П. Антропоморфная пластика Триполья. – Новосибирск: Наука, 1983. – 145 с.
14. Смирнова Г. И. Поселение Магала – памятник древнефракийской культуры в Прикарпатье (вторая половина XIII – середина VII в. до н. э.) // Древние фракийцы в Северном Причерноморье. – Москва: Наука, 1969. – С. 7-34.
15. Тимошук Б. О. Чернівецька область // Довідник з археології України. Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська області. – Київ: Наук. думка, 1984. – С. 109-171.
16. Шевчук Б., Ільків М. Антропоморфна пластика з поселення трипільської культури Мошанець, уроч. Джія // Археологія Буковини: здобутки та перспективи. Тези доп. V міжнар. наук. семінару (м. Чернівці, 10 грудня 2021 р.). – Чернівці: Технодрук, 2021. – С. 151-153.